

Стецик Х. М.

Національний авіаційний університет

Добровольська Л. А.

Національний авіаційний університет

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ДІАЛЕКТИЗМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ЗАЛІЗНА ВОДА» МИРОСЛАВА ЛАЮКА)

У статті досліджено стилістичні функції діалектизмів у сучасній українській художній літературі на матеріалі роману «Залізна вода» Мирослава Лаюка. Проаналізовано склад гуцульських діалектних одиниць, мотиви і способи їх використання, з'ясовано їхнє функціональне навантаження у творі. Встановлено, що зі стилістичною метою в мові персонажів і автора твору вжито лексичні діалектизми, фонетичні й граматичні діалектні риси не відображено.

З'ясовано, що діалектизми в мові роману «Залізна вода» Мирослава Лаюка виступають стилістичною категорією. Діалектні слова функціонують як засіб локалізації дії, вказуючи, що вона відбувається в Карпатах. Діалектні лексичні одиниці у творі забезпечують художню переконливість у зображенні персонажів, кваліфікують їх як вихідців із Гуцульщини, виступають виразниками матеріальної й духовної культури носіїв гуцульського говору, знайомлять читача з предметами їхнього побуту, звичаями. Лексичні діалектизми називають специфічні для жителів Гуцульщини реалії, виробничі процеси, є маркерами художньоозначуєвих понять, за допомогою яких художня мова репрезентує гуцульськість. З'ясовано, що діалектні лексеми виконують у романі «Залізна вода» також номінативну функцію, оскільки називають речі, для позначення яких літературна мова не має однослівних відповідників. Встановлено, що особливого навантаження – інформативного й експресивного – діалектизми набувають у тих контекстах, у яких ідеться про особливості життя, світогляду і звичок горян. Визначено, що більшість діалектних лексем ужито в мові тих героїв, які беруть участь у створенні сюжетної лінії початку ХХ ст. В описі подій і персонажів нашого часу використано лише окремі діалектизми. Зроблено висновок, що діалектні лексичні одиниці виконують у творі роль часового маркера, розмежовуючи дві сюжетні лінії.

Ключові слова: діалектизм, гуцульський говір, художня мова, мовлення персонажів, мова автора, художня функція.

Постановка проблеми. Властиві сучасному українському літературному процесу активні пошуки нових виразально-зображальних засобів зумовлюють посилення в ньому орієнтації на регіональні відмінності літературної мови, використання в мові художніх творів діалектних одиниць. Намагаючись знайти такий тип словотворення, який би відрізнявся від нейтрального, звичного, загальноновживаного, автори сьогодні часто вдаються до діалектного мовлення, обирають його як матеріал для художньо-словесних експериментів. Діалектно марковані тексти зараз популярні, вони читаються, привертають увагу дослідників, цінуються в контексті елітарної культури.

Тому важливе завдання українського мовознавства сьогодні – аналіз таких текстів з погляду

використання в них діалектних елементів, з'ясування їхньої ролі в досягненні стилістичних завдань, встановлення індивідуально-авторської специфіки вживання діалектних одиниць у художній мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стилістичного навантаження діалектизмів у сучасній художній літературі досліджено фрагментарно. Предметом аналізу українських мовознавців стали діалектні одиниці в художніх творах Ю. Андруховича [2], Т. Прохаська [12], М. Матіос [4; 10], Ю. Винничука [11], М. Дочинця [1], В. Лиса [14], Б. Голода [10], М. Римар [2], В. Шкурмана [2], Ю. Ілленка [2] та ін. На часі – докладне вивчення специфіки використання діалектизмів у творах інших українських

авторів, у яких яскраво діалектні елементи презентовано і які мають виразне «територіальне обличчя», зокрема в художній мові М. Лаюка.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є проаналізувати стилістичні функції діалектизмів у романі «Залізна вода» М. Лаюка.

Виклад основного матеріалу. Діалектизація важливих сегментів комунікативного простору, раніше зайнятого винятково літературною мовою, – це одна із тенденцій розвитку мовної ситуації в Україні на сучасному етапі. Виразно виявляється цей процес у художній літературі. Відсутність жорсткої цензури, вільне тлумачення меж нормативності створили передумови широкого використання в сучасному мистецькому дискурсі діалектних елементів як важливого стилістичного засобу. Сьогодні письменники «вільні у виборі способів вживання діалекту в художній мові, його використання більше не регламентується редакторами-видавцями, художні тексти публікуються в авторській редакції без редакторських поправлень діалектних форм» [2, с. 219]. На відміну від авторів ХХ ст., яким необхідно було відстоювати право на використання діалектних рис у художніх текстах, а опора цензорів на академічний тлумачний словник була останнім аргументом у боротьбі проти регіонально маркованих елементів, сучасні письменники мають усі можливості для широкого введення в художній дискурс діалектних одиниць.

Творення художніх текстів із включенням діалектних елементів у сучасному українському культурному процесі оцінюється як модерн і є ознакою інноваційного художнього руху. Використання діалектного різновиду мови в художньому творі сьогодні є виразним чинником текстотворення, одним із важливих стилістичних прийомів досягнення художніх цілей. Діалектне мовлення сприймається нині як рівноправний вияв національного мовлення, мовотворчий і комунікативний потенціал якого значний [9, с. 224].

Діалектизми в художньому дискурсі є важливим джерелом реалізації авторського задуму і матеріалом для словесних експериментів. У художньому тексті вони можуть виконувати номінативно-пізнавальну, експресивну функції, функцію індивідуалізації персонажа літературного твору, забезпечення художньої переконливості та етнографічної достовірності, типізації мови персонажів, збагачення літературної мови [2, с. 224].

До авторів, помітне місце в мові творів яких займають діалектизми, належить М. Лаюк, сучасний український письменник з Карпат (народився в с. Сморна Косівського району Івано-Фран-

ківської області). Це талановитий автор, твори якого відзначені багатьма преміями. Його роман «Баборня» увійшов до короткого списку «Книги року ВВС», а поетичні книжки «Метрофобія» і «Осоте» було названо найкращими поетичними книжками 2013 і 2015 років за версією порталу «Літакцент». 2019 року видання «Cosmopolitan» назвало М. Лаюка одним з 5 молодих українців, «за якими варто стежити наступні 20 років».

У творах М. Лаюка як письменника з Карпат важливу роль відіграє регіональний колорит, діалектизми, екзотичні для загальноукраїнського читача культурні реалії [5]. Специфіка образів, лексики, синтаксису детермінована, як зауважив сам автор, його походженням: «Як у рівнинних поетів – степ, так у мене – гори. Тому моя відповідь про відчуття чи не відчуття «гуцульського» зовсім не важлива: це те, що є саме собою, те, без чого не дихають» [7].

Образ Карпат є одним із центральних у найновішій книзі М. Лаюка «Залізна вода». Це роман про подорож Лесі Українки до Карпат у 1901-му, коли вона втратила коханого й вирушила на лікування до «залізної води» в Буркут, найдаліше карпатське село з унікальним джерелом. Дія роману розгортається у двох часових площинах: на початку ХХ століття і в наш час. На початку минулого століття за Лесею Українкою йдуть невідома поетка, проста гуцулка, плотогон і черниця-бернардинка. У наші дні в пошуках унікального листа слідами письменниці намагаються пройти театральна режисерка і молодий чоловік, який після довгої відсутності повертається в рідні краї – у гори.

Місце подій у романі, його персонажі – Карпати і їх жителі – зумовили наявність у ньому низки діалектних одиниць гуцульського говору. Вони відтворюють культурний і територіальний колорит гуцульських Карпат, створюють «відчуття присутності», напр.: *У дитинстві на початку весни, під час сплавів лісу, ми з хлопцями й дівчатами вишикувалися рядами біля берега, аби дивитися, як хоробрі дарабники управляють плотами* (с. 125); *Малі бахури щось там стояли, штовхалися – як діти, і один хлопчик трутив мене у воду* (с. 125); *Тягло мене до тої води, до тих скель, де вуйкові моєму Прокопові здавило ногу між двох колод* (с. 127). За діалектними лексемами *дарабник* ‘людина, яка сплавляє ліс’, *бахур* ‘хлопець, дитина’, *вуйко* ‘дядько по матері, брат матері’, вжитими в мовленні персонажів, легко впізнається їхня регіональна й етнографічна приналежність: стає очевидно, що мова йде про мешканців Гуцульщини.

Діалектизми в романі «Залізна вода» є необхідним структурним компонентом тієї чи іншої конкретної ситуації, вмиле оперування ними уможливорює реалістичне змалювання життя і побуту горян, створення правдивих образів і деталей. Діалектні елементи органічно входять у мовну тканину художнього тексту, збагачуючи базу засобів вираження. Введені автором у спеціальні контексти, вони повною мірою реалізують свої естетичні та пізнавальні можливості.

Більшість засвідчених у творі діалектних одиниць – це лексичні діалектизми, фонетичні й граматичні діалектні риси майже не відображено. Як показує аналіз, переважну частину діалектних лексем ужито в мові тих героїв, які беруть участь у створенні сюжетної лінії початку ХХ ст. В описі подій і персонажів нашого часу використано лише окремі діалектизми, наприклад, *пуделко* ‘коробка’, *креденс* ‘буфет для посуду’, *ровер* ‘велосипед’, *бук* ‘ціпок, палиця, кий’, *білеї* ‘гриби вапняно-білого кольору’: *Мама голосно вишкрябувала цукор з краєчків пуделка* (с. 3); *Анна, щоб розбавити напругу, встала і пішла до трійчатого креденса* (с. 100); *Богдан міг би кататися на ровері*, якби згадав, чи взагалі у нього був свій *ровер* (с. 104); *Йому шепнули, що якраз у ліску біля нас кинулися перші білеї – гриби вапняно-білого кольору, які він квасив і їв наступного дня після важких алкогольних сп’янінь* (с. 8). Вжиті діалектні слова виступають засобом локалізації дії, вказуючи, що вона відбувається в Карпатах. На початку роману автор окреслює місце подій – Буркут, село Верховинського району Івано-Франківської області. У цьому «найдальшому селі Українських Карпат» перебувала колись Леся Українка і недалеко від нього народився і деякий час жив персонаж, від імені якого ведеться оповідь у творі: *Закінчувалися слова Климента Квітки про Лесю так: «І спогад про побут у Буркуті до самого кінця ховала в душі як святощ»* (с. 4); *Так я її й запам’ятав: захоплена й трохи знервована, мама сидить на дивані з трьома коробками. З першої виймає документи – ... план газифікації, документи на землю, куплену в Буркуті* (с. 2). Художня достовірність в описі подій, які відбуваються в цьому селі та інших населених пунктах Карпат, забезпечується вживанням уже на початку твору діалектних лексем.

Значну концентрацію діалектизмів фіксуємо в мовленні персонажів твору початку ХХ ст., наприклад, Августина Рабинюк з Яворова. Її мову автор стилізує під гуцульський говір, використовуючи лексичні діалектні одиниці: *Агій! А багато! Думок у мене – як ос у мерзенних гніз-*

дах під дахом. Ці нензи, якщо їх розтривожити, здаються безладними... Бо так і є: я до меле-ного м’яса додаю у два рази менше солонини, а відтак буджу на фруктових дровах – грушечка, ябліночка, сливочка (с. 33); *А у нас з Івановою фамілією межують землі; любов – минеться, а земля – вічна!* (с. 36). Діалектні лексеми *ненза* ‘голода, жеброта’, *солонина* ‘сало’, *будити* ‘копити’, *ябліночка* ‘яблунька’, *фамілія* ‘родина’, *агій* (вигук, виражає подив, обурення), які є природними для мови жителів Яворова, цілком доречно вживає героїня твору, яка живе в цьому населеному пункті. Таким чином досягається реалізм у творенні образу персонажа, який постає живим, зі справжньою мовою.

Ідентифікують як жителя Гуцульщини діалектизми, використані в мовленні ще одного персонажа роману – Кирила Звінчука: *Я ні разу не був на Чорній горі. Коли живеш у горах, то в гори не ходиш. Хіба якщо треба дерево зрубати, афінів назбирати. Коли я захотів на кичеру піднятися, подивитися згори, то своїм удома казав, що іду в ліс по гриби. Просто так іти – люди не зрозуміють. Ще подумують, ніби я якийсь правдивий вар’ят, дурний на голову* (с. 123). За типово гуцульськими діалектними лексемами *афини* ‘чорниці’, *кичера* ‘гора’, *вар’ят* ‘несамовитий, божевільний’ впізнається належність героя твору до відповідної етнографічної групи – гуцульської.

Особливого навантаження – інформативного й експресивного – діалектизми набувають у тих контекстах, у яких ідеться про особливості життя, світогляду і звичок горян: *Це ми тут у горах переважно моцні, нам важко розуміти, як то людина може бути аж така слаба* (с. 37); *То ми тут у горах – як посудина для голубців: не тріснемо навіть у найсильнішій ватрі* (с. 37); *І ще одне подумав: а може, це вони так гарно лише з нашими, гірськими, людьми говорять, бо бояться від гуцула отримати в дямбу?* (с. 124). Діалектні слова *моцний* ‘сильний’, *ватра* ‘вогнище, багаття’, *дымба* ‘обличчя’ як іншосистемні слова – синоніми відповідних слів літературної мови, увиразнюють експресію, посилюють ефект «присутності» гірських жителів.

Діалектизми в романі «Залізна вода» не тільки забезпечують художню переконливість у зображенні персонажів, кваліфікують їх як вихідців із Гуцульщини – вони виконують й інші стилістичні функції. Діалектні лексеми виступають виразниками матеріальної й духовної культури носіїв гуцульського говору, знайомлять читача з предметами їхнього побуту, звичаями. Пізнавальне

значення мають, наприклад, такі засвідчені у творі діалектизми: *дараба* ‘пліт, збитий із дерев’яних кругляків’, *колиба* ‘житло чабанів і лісорубів’, *телетка* ‘дерев’яний довбаний посуд різної величини для зберігання солі, борошна, зерна; чвертка (= 25 кг)’, *бурішник* ‘хліб з домішками картоплі’, *вурда* ‘варений сир, який виготовляють на Гуцульщині’, *кукуци* ‘обряд на Чистий четвер’, *бутин* ‘рубання лісу’, *арідник* ‘нечиста сила’, *пребанія* ‘парафія католицького священика; садиба, подвір’я, дім парафіяльного католицького священика’: *Коли пропливаємо через моє село, то мама скидає в’язанку з їжею. Переважно ми їмо солонину й бурішники, а мама скидає нам голубці, вурду* (с. 129); *Так сталося, що в тому клунку вона кинула мені жайворонка – такий хлібчик, що в нас на кукуци печуть – гарний, як наші Карпати, коли на них дивитися з кичери* (с. 130); *Зранку батько ще спав, а я вибрався з колиби й пішов до загону* (с. 128); *Панотець тим часом вніс чайник, а служниця філіжанки й телетку з медом* (с. 127); *У нас на дарабі є місце і для ватри, і для сну* (с. 129); *Одразу після нього просто біля нас, неначе Архи-Юда в запрязі з сотні коней, пронісся перший пліт, а за ним інші, ніби решта аридників з пекла* (с. 125).

Виділені лексичні діалектизми називають специфічні для жителів Гуцульщини реалії, виробничі процеси, вони виступають маркерами художньоозначуєчих понять, за допомогою яких художня мова моделює гуцульськість, є носіями значної за обсягом позамовної інформації, їх можна назвати квантами знань про світ. Аналізовані діалектні лексеми реалізують також номінативну недостатність літературної мови – називають речі, для позначення яких літературна мова не має однослівних відповідників, тому виконують, отже, номінативну функцію.

Етнографічну функцію, пов’язану з передачею відомостей про матеріальну і духовну культуру гуцулів, реалізують і такі засвідчені в мові твору діалектні одиниці: *гуслінка* ‘кисляк з пареного молока’, *бутин* ‘рубання лісу’, *чир* ‘страва з кукурудзяної або вівсяної муки, вид саламати’, *грис* ‘висівки’, *кулеша* ‘страва з кукурудзяного борошна’: *Загуслила вчора гарної гуслінки й при-*

несла вчора панотцю. Він дуже хвалив її – білу, як сонечко, густу, тлусту (с. 34); *Але хіба годен усе встежити – то корову треба доїти, то свиням чиру насипати, то курям грису дати, то хлопцям їсти варити* (с. 36); *Потім зранку над вогнем кулешу пересушила* (с. 38).

Важливою функцією діалектизмів у романі є експресивна, яка ґрунтується на опозиції, протиставленні діалектного слова, позанормативного до слів літературної мови в тексті одного літературного твору [3, с.]. Діалектне слово, введене в мову художнього твору, потрапляє в нове стилістичне середовище, завдяки чому його експресивність ніби подвоюється. З одного боку, воно, як і будь-яке слово художнього тексту, отримує естетичне навантаження, а з іншого, – як іншосистемне слово, яке виступає як стилістичний омонім або стилістичний синонім відповідного слова літературної мови, зазнає додаткової експресивізації [3]. У гуцульському діалекті, наприклад, слова *маржина* ‘худоба’, *фіра* ‘віз’, *хатчина* ‘кімната малого розміру’ є стилістично нейтральними, однак у мові твору «Залізна вода» М. Лаюка вони експресивізуються через свою незвичність, «асистемність» щодо стандарту літературної мови в межах єдиного тексту, пор.: *Особливо очі – очі маржини, що положиться, красніші за очі людські* (с. 34); *Кажу ж, зупинилася мені фіра, на якій їхала ця письменниця в керунку Буркута* (с. 157); *Потім приходжу, а вона щось нишпорить по хатчині* (с. 73). Уявна заміна діалектних слів їхніми літературними відповідниками в наведених фрагментах тексту призводить до помітної нейтралізації експресивності та образності.

Висновки. Отже, важливе місце в мовній організації роману «Залізна вода» М. Лаюка займають діалектизми. Їхнє функціонально-стилістичне навантаження зумовлене особливістю композиції й теми твору. Лексичні діалектні одиниці вжито насамперед в описі подій і персонажів початку ХХ ст., вони виступають часовим маркером, розмежовують дві сюжетні лінії. Діалектизми виконують також пізнавальну, етнографічну, експресивну функції, є засобом локалізації подій і досягнення художньої переконливості в зображенні персонажів, ідентифікації їх гуцулів.

Список літератури:

1. Грещук Валентина. Діалектна лексика в романі М. Дочинця «Горянин». *Українознавчі студії*. 2019. Вип. 20. С. 129–140.
2. Грещук Василь. Гуцульський діалект у мові сучасної української літератури. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. 2012. Випуск XXXII–XXXIII. С. 214–219.
3. Грещук В. Діалектне слово в тексті та словнику : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. 372 с.

4. Колоїз Ж. В. Діалектизми в романі Марії Матіос «Солодка Даруся». *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. праць*. 2010. Вип. 4. С. 98–117.
5. Коцарев О. «Осоте» Мирослава Лаюка. Критика. XVIII. Число 3–4. С. 197–198.
6. Лаюк Мирослав. *Залізна вода*. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 264 с.
7. Лаюк Мирослав. Писання пов'язане з радістю. Інтерв'ю. <https://gk-press.if.ua/x21707/>
8. Лаюк Мирослав. За засиллям верлібру ховається страх здатися банальним. <https://starylev.com.ua/news/myroslav-layuk-za-zasylyam-verlibru-hovayetsya-strah-zdatysya-banalnym>
9. Ніколаєнко І. О. До питання про «олітературення» діалектів. *Лінгвістика : зб. наук. пр.* 2010. № 3 (21). Ч. 1. С. 223–227.
10. Пена Л. Гуцульські діалектні риси в поезії Марії Матіос. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія*. 2010. Вип. 25–26. С. 77–81.
11. Стецик Христина. Наддністрянський діалект у сучасній українській літературі. *Українознавчі студії*. 2019. Вип. 20. С. 142–150.
12. Ципердюк О. Гуцульські діалектизми в мові роману «Непрості» Тараса Прохаська. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. 2012. Вип. 32–33. С. 242–250.
13. Ціхоцький І., Боросовська І. Мова та стиль історичної белетристики Юрія Винничука (на матеріалі дилогії «Аптекарь» і «Сестри крові»). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71). № 2. С. 72–76.
14. Яворський А. Лексика волинсько-поліської говірки в романі Володимира Лиса «Століття Якова». *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. 2013. Вип. 36. С. 137–142.

Stetsyk Kh. M., Dobrovolska L. A. STYLISTIC FUNCTIONS OF DIALECTICISM IN MODERN UKRAINIAN LITERATURE (BASED ON THE NOVEL «IRON WATER» BY MYROSLAV LAIUK)

In the article the stylistic functions of dialecticism in modern Ukrainian fiction based on the novel «Iron Water» by M. Laiuk are investigated. Composition of Hutsul dialect units, motives and method of their use have been analyzed, functional load in the work has been established. For stylistic purposes lexical dialecticisms are used in the language of the characters and the author of the work, phonetic and grammatical dialect features are not reflected.

Dialecticism in the language of the novel «Iron Water» by Myroslav Laiuk acts as a stylistic category. Dialect words act as a means of localizing the action, indicating that it takes place in the Carpathians. Dialect lexical units in the work provide artistic persuasiveness in the portrayal of characters, qualify them as natives of the Hutsul region, express the material and spiritual culture of Hutsul speakers, introduce the reader to their everyday objects, customs. Lexical dialecticisms refer to the realities and production processes specific to the inhabitants of the Hutsul region and are markers of artistically meaningful concepts that model Hutsulism. In the novel «Iron Water» dialect lexemes also perform a nominative function, they name things for which the literary language has no one-word counterparts. Dialecticism acquires a special informative and expressive load in those contexts in which it is about the peculiarities of the life, outlook, and habits of the highlanders. Most dialect words in the language of those characters are used, who participate in the creation of the story line of the beginning of the 20th century. In the description of events and characters of our time, only certain dialects are used. Dialectal lexical units perform the role of a time marker in the work, demarcate two storylines.

Key words: *dialecticism, Hutsul dialect, artistic language, author's language, the language of the characters, stylistic function.*